

Winterse Zanglijsters, onopvallende thermometers

Begin januari, het is koud en winderig langs het talud van de Westerwoldse Aa ter hoogte van Oudeschans in Oost-Groningen. Steriel grasland en aan de overzijde een varkenshouderij, omgeven door een ijle elzensingel. Twee bruine vogels vliegen op uit een plukje langer gras naast het schouwpad. De ronde vleugels en het zachte “tsip” verraden dat het om Zanglijsters gaat. Met een boog vliegen ze over het kanaal en verdwijnen achter de varkensstallen.

Zanglijsters in de winter

Met zekere regelmaat tref je ‘s winters Zanglijsters aan, maar bijna altijd wanneer je er niet op verdacht bent. Ze lijken grotere bossen en steden te mijden, maar tonen verder op het eerste gezicht geen specifieke habitatvoorkeur. Hoe zit dat met die Zanglijsters, zijn dit vogels uit noordelijke streken of toch lokale broedvogels? Hieronder een analyse van de data die tot dusver zijn verzameld voor de nieuwe Vogelatlas.

Aantallen en verspreiding

De dichtheden zijn waarschijnlijk laag, want in de atlasperiode (vanaf december 2012) werden Zanglijsters tijdens 18.602 uurtellingen over de maanden december-februari gemiddeld in 7-12% van de kilometer(km)-hokken waargenomen. In de meeste gevallen waren de aantallen laag, in 62% slechts één per km-hok. Hokken met meer dan tien exemplaren kwamen acht keer voor.

De grootste kans op Zanglijsters in de winter heb je in de warmste delen van het land, in Zeeland en in een brede strook langs de Zuid-Hollandse kust; verder naar het oosten wordt de dichtheid lager. Binnen Nederland was in de atlasperiode geen sprake van een duidelijke noord-zuid-gradiënt in zanglijsterdichtheid (figuur 1). Deze verspreiding komt terug in alle winters en in alle wintermaanden, is min of meer vergelijkbaar met de bevindingen tijdens het PTT-project (tellingen eind december) en volgt in grote lijnen de januari-isothermen (de denkbeeldige verbindingslinies tussen gebieden met dezelfde gemiddelde temperatuur in januari).

In de loop van februari 2014 nam het aantal Zanglijsters scherp toe, terwijl dat in februari 2013 niet het geval was (figuur 2). Waarschijnlijk was dit een gevolg van de lage temperaturen in februari 2013 versus de relatief hoge temperatuur in 2014. Deze relatie is, zij het in zwakkere mate, ook aanwezig in de gegevens uit het atlasproject in februari 1979-83 (figuur 3).

Herkomst

Zanglijsters houden zich in de winter op ten westen en ten zuiden van de 2,5°C janua-

ari-isotherm. Dit gebied omvat de Britse Eilanden en van de westelijke helft van Nederland zuidwaarts door West-Frankrijk naar het Iberisch Schiereiland en de kust van de Middellandse Zee. Nederlandse Zanglijsters overwinteren, net als vogels uit het noordwesten van Duitsland, voornamelijk in België, Frankrijk en het Iberisch Schiereiland, al bereiken kleine aantallen de Britse Eilanden en zou ongeveer 8% op eigen bodem blijven volgens Milwright (Ringing & Migration 23: 21-32, 2006). Vermoedelijk bestaat er een systeem waarbij de meest noordelijke broedvogels het meest zuidelijk overwinteren, terwijl broedvogels vlak onder de 2,5°C isotherm nauwelijks naar het zuiden opschuiven.

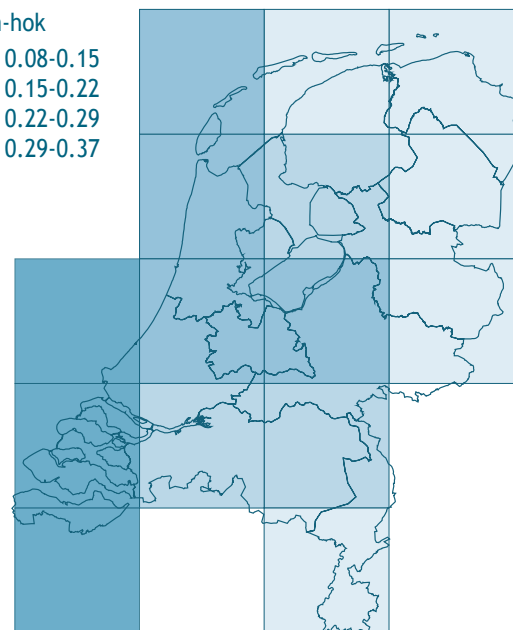
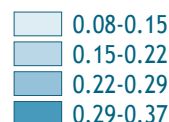
De kans is dus vrij groot dat het bij de vogels die wij in de winter tegenkomen, vooral om onze eigen broedvogels draait. Daarbij hebben ze dan wel hun voorkeurs habitat (bos en park) verruild voor veel opener habitats. De hogere dichtheid in West-Nederland wordt misschien veroorzaakt doordat daar een kleiner deel van de broedpopulatie wegtrekt. De broedvogeldichtheid, zo bleek bij de vorige broedvogelatlas en ook nu weer, is in het westen namelijk gemiddeld wat lager dan in het oosten van Nederland, wat vooral samenhangt met de oppervlakte bos als belangrijke broedhabitat.

Hogere aantallen in februari

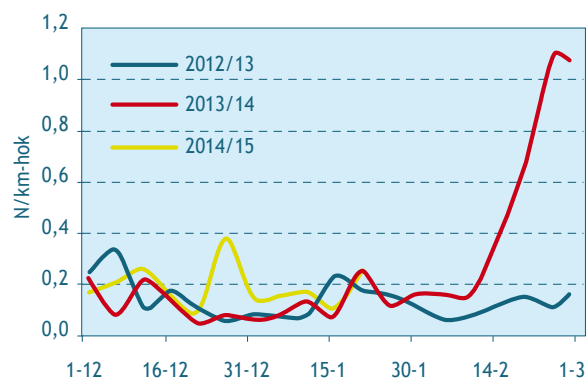
Op de bijzonder handige site van Trek-tellen.nl is te zien dat in 2013 de eerste Zanglijsters pas begin maart binnendrupelden. Gedurende de hele maand maart 2013 werden gemiddeld ongeveer 0,5 exemplaren per uur waargenomen. Een tweede en veel hogere piek viel half april. Deze keert jaarlijks terug en wordt veroorzaakt door langstreckende vogels op weg naar noordelijker broedgebieden. In 2014 kwam de trek in de laatste week van februari op gang, maar werden in een groot deel van maart niet meer dan ongeveer 0,2 vogels per uur gezien, dus duidelijk minder dan in 2013. Langstreckende noordelijke vogels kwamen in 2014 in twee pieken door.

Het is daarmee de vraag of de hogere presentie van Zanglijsters in februari ten opzichte van januari onder invloed

N/km-hok

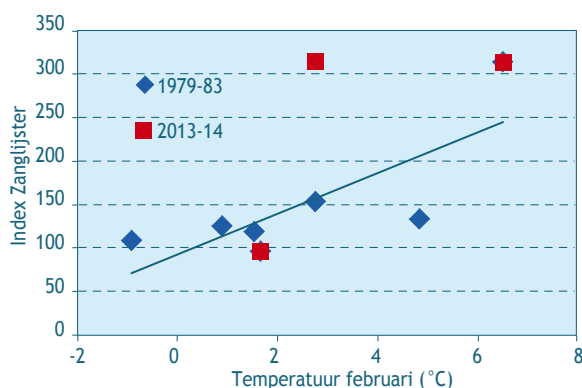
Figuur 1. De gemiddelde dichtheid van Zanglijsters in de winters van 2012/13 - 2014/15. Er is een west-oost gradiënt zichtbaar, maar geen zuid-noord.

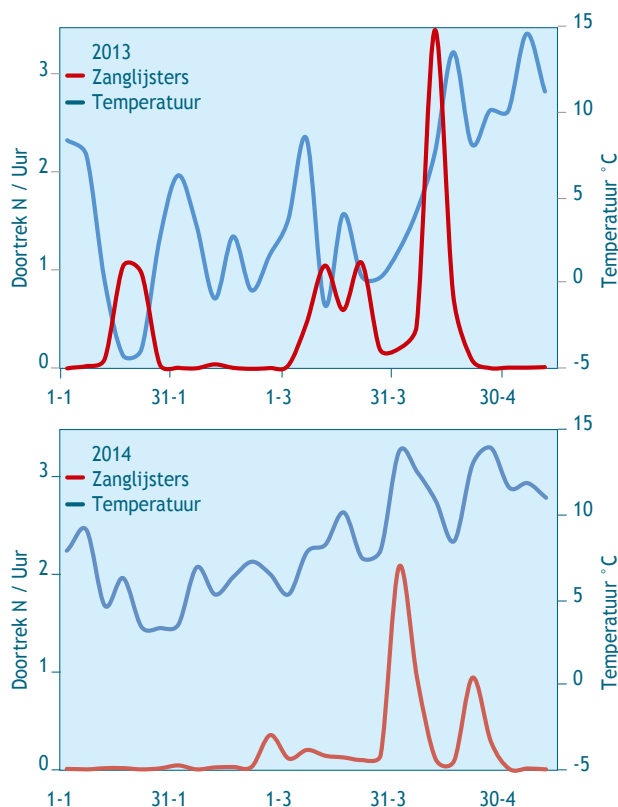
Figuur 2. Aantalverloop van Zanglijster in de afgelopen drie winters tijdens de uurtellingen in de kilometerhokken voor de Vogelatlas. Let op het verschil tussen de koude februarimaand van 2013 en de relatief warme in 2014.

Zanglijster, Schinveld,
10 februari. Foto: Ran Schols

Figuur 3. Samenhang tussen de gemiddelde temperatuur in februari en de toename van het aantal Zanglijsters in februari ten opzichte van januari, uitgedrukt als percentage. Gegevens van 1979-83 (Atlas van de Nederlandse Vogels, presentie per atlasblok) en 2013-14 (Vogelatlas, presentie per km-hok).

Figuur 4. Doortrekpatroon van Zanglijsters in Nederland (uurgemiddelde, alle telposten, www.trektellen.nl) en temperatuur te De Bilt (Bron: KNMI) in het voorjaar van 2013 en 2014. Let op de golf doortrekkers in januari 2013, die exact samenvalt met een koude-inval. Deze vogels vlogen op een enkeling na in zuidelijke richting.

van hogere temperatuur wel te maken heeft met vogels die terugkeren naar Nederland. In 2014 kwam de trek daarvoor te laat op gang (vergelijk figuur 2 en 4). Het is best mogelijk dat de hogere presentie vooral wordt veroorzaakt doordat meer vogels beginnen te zingen en daardoor makkelijker worden opgemerkt. Het aandeel van de Nederlandse populatie dat momenteel overwintert op eigen bodem zou daarmee wel eens groter kunnen zijn dan berekend door Milwright.

Vorsttrek

In figuur 4 is in 2013 een uitgesproken trekpiekje te zien in januari, dat exact samenvalt met een koude-inval. Op de trektelsite is te zien dat deze vogels in zuidelijke richting vlogen (98% richting zuid, $n=237$). Tijdens de tellingen voor de VogelAtlas (figuur 2) werden tijdens de koude-inval wat meer Zanglijsters gemeld dan in de voorafgaande periode. Dit zou kunnen komen doordat de Zanglijsters wellicht makkelijker werden opgemerkt doordat ze zich verplaatsten (waarvoor overigens geen bewijs bestaat). Opmerkelijker is dat aan het eind van de koude-inval en daarna de aantallen geenszins lager waren dan in de periode ervoor. Waren de zuidwaarts trekende vogels misschien afkomstig uit streken ten noorden en oosten van Nederland? En zou dit kunnen duiden op een recente uitbreiding van het overwinteringsgebied, mogelijk onder invloed van het langdurig uitblijven van koude winters in West-Europa?

Met dank aan Gerard Troost en Erik van Winden voor het beschikbaar stellen van data van trektellingen en de VogelAtlas en Fred Hustings voor het meedenken en aanleveren van literatuur.

> sovon.nl/soort/12000

● Willem van Manen

Comité van Aanbeveling VogelAtlas

Het Atlasproject kent een Comité van Aanbeveling waar we trots op zijn. In de afgelopen nummers van Sovon-Nieuws lieten de leden één voor één weten waarom ze Atlas steunen. Dit keer de laatste aflevering. Herman Wijffels, Hoogleraar duurzaamheid en maatschappelijke verandering aan de Universiteit Utrecht.

“Vogels zijn boodschappers over de vitaliteit van de natuur en de gezondheid van onze leefomgeving”

• Dr. H.H.F. (Herman) Wijffels, Hoogleraar duurzaamheid en maatschappelijke verandering aan Universiteit Utrecht

Meer leden CvA:

- Prof. dr. L.E.M. (Louise) Vet, Directeur Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW)
- Drs. T. (Teo) Wams, directeur Natuurbeheer, Natuurmonumenten
- Prof. mr. Pieter van Vollenhoven, Beschermheer Vogelbescherming Nederland
- Mr. Drs. A. (Atzo) Nicolai, Voorzitter Vogelbescherming Nederland
- Bart-Jan Krouwel, Medeoprichter Triodosbank
- Drs. A. (Marjan) Minnesma, Directeur Stichting Urgenda

> sovon.nl/cvavogelatlas